

NEKE OSOBITOSTI RECENTNE HRVATSKE EKONOMSKE I MONETARNE POVIJESTI

Biti suvremenik stvaranja novoga novčanog sustava privilegij je malo generacija. Taj naš privilegij još je i veći zato što su se te aktivnosti u Hrvatskoj odvijale u iznimnim i osobito složenim uvjetima (raspad jedne državne zajednice u kojoj se Hrvatska nalazila, okupacija dijela hrvatskoga državnoga teritorija, agresija na nju i rat te sve posljedice koje te okolnosti donose). Složenost takvih prilika znatno je utjecala na novčarstvo i načine uređenja novčarskih pitanja.

U relativno kratkom razdoblju (od prosinca 1991. do rujna 1997.) na teritoriju Hrvatske egzistirale su četiri novčana sustava koja su se dijelom vremenski poklapala (dva novčana sustava suverene države te dva novčana sustava okupatorske vlasti). Kao rezultat aktivnosti monetarnih vlasti (legalnih i okupacijskih) u optjecaju na području Hrvatske kao zakonsko sredstvo plaćanja u promatranome razdoblju bile su četiri novčane jedinice (hrvatski dinar /HRD/ i hrvatska kuna /HRK/ – na teritoriju pod hrvatskom vlašću, i to u slijedu, te tzv. krajinski dinar i jugoslavenski dinar /YUD/ na okupiranim dijelovima Hrvatske također u slijedu uz djelomično vremensko preklapanje tih novčanih sustava s novčanim sustavom suverene Hrvatske). Dvije novčane jedinice imale su podjelu na stote dijelove (hrvatska kuna te jugoslavenski dinar). Dvije novčane jedinice u istraživanome razdoblju nisu realizirane: hrvatska kruna s podjelom na stote dijelove – banice, opredmečena samo u obliku idejnih rješenja i dijelom u obliku probnih otisaka, te jedna novčana jedinica bez odabranog imena samo u pokušaju nametanja zakonskog rješenja kojim bi ona postala zakonsko sredstvo plaćanja na dijelu okupiranoga područja Republike Hrvatske pod srpskom vlašću – na području tzv. Srpske Krajine.

Oslobađanjem okupiranih dijelova hrvatskoga teritorija tijekom 1991., 1992. i 1993. godine na tim prostorno i brojem stanovnika nevelikim područjima hrvatski dinar postaje zakonsko sredstvo plaćanja. Područja koja su oslobođena vojnim akcijama 1995. godine – zapadna Slavonija (vojna akcija Bljesak) te sjeverna Dalmacija, Lika, Kordun i Banija (vojna akcija Oluja) i uspostavljanjem hrvatskog suvereniteta na tim područjima uspostavlja se i hrvatska monetarna vlast i hrvatska kuna postaje jedino zakonsko sredstvo plaćanja i na tim dijelovima hrvatskoga teritorija.

Konačno, mirnom reintegracijom i preostalim područja Republike Hrvatske - istočne Slavonije, Baranje i zapadnog Srijema - kuna postaje jedino zakonsko sredstvo plaćanja na njezinom cjelokupnom teritoriju 1997. godine.

Emisija vlastitoga optjecajnoga kovinskog novca osobito je zahtjevna djelatnost i ima dugoročne posljedice. Kreacija tih novčanih artefakata treba udovoljiti, osim potrebama novčanoga prometa, i ekonomskim zahtjevima, prvenstveno glede troškova njihove izrade, te estetskim zahtjevima njihovih korisnika.

U radu se uspoređuju emisije hrvatskog optjecajnoga kovinskog novca s emisijama toga novčanog oblika u tri države u navedenom razdoblju u kontekstu njegovih obilježja, materijala izrade i pojedinih elemenata vezanih za gospodarenje tim novčanim oblikom.

Ključne riječi: novčani sustavi, novčane jedinice, zakonsko sredstvo plaćanja

Hrvatske recentne novčane jedinice

Od prosinca 1991. do rujna 1997. godine¹ na teritoriju Republike Hrvatske pod njezinom vlašću zakonsko sredstvo plaćanja jest hrvatski dinar (bez podjele na stote dijelove) te nakon njega, hrvatska kuna i njezin stoti dio – lipa. Hrvatske recentne novčane jedinice realizirane u gotovinskom obliku jesu hrvatski dinar (HRD), i to samo u papirnom obliku (novčanice), i hrvatska kuna (HRK/kn) u papirnom i kovinskom obliku te lipa (lp) u kovinskom obliku. U sklopu uspostave hrvatskoga novčanoga sustava planirana je ali nije realizirana novčana jedinica - hrvatska krana.

Hrvatski dinar

Proces stvaranja recentne hrvatske novčane jedinice upravo je zbog složenih prilika prolazio više faza, što nije uvijek karakteristično za monetarne aktivnosti. Prvo je odabrana i uvedena privremena novčana jedinica – hrvatski dinar. Taj hrvatski dinar trebao je podnijeti teret očekivane (i ubrzo ostvarene) visoke inflacije kao posljedice rata, zbrinjavanja izbjeglica i prognanika, ali i financiranja obrane države te stvaranje preduvjeta za uvođenje „trajnoga“ novca. Emisija privremenoga novca – hrvatskoga dinara (emitent Ministarstvo financija Republike Hrvatske) trebala je ujedno osigurati i potrebno vrijeme za pripremu i izradu „trajnoga“ novca u gotovinskom obliku.

Hrvatski dinar (HRD) kao privremena novčana jedinica (bez podjele na stote dijelove) postala je zakonsko sredstvo plaćanja u Republici Hrvatskoj 23. prosinca 1991. U gotovinskom obliku izdane su samo novčanice (tri emisije, i to prva emisija s datumom izdanja 8. listopada 1991. – sedam apoena, druga emisija s datumom izdanja 15. siječnja 1992. godine – pet apoena, i treća emisija s datumom izdanja 30. svibnja 1993. godine - dva apoena)². Svi apoeni HRD-a izrađeni su prema likovnom rješenju grafičara Zlatka Jakuša, (autorsko rješenje prihvaćeno bez natječaja).

Slika 1. i 2. Probni otkov 500 HD 1991., avers i revers

¹ Razdoblje od uvođenja prve novčane jedinice u samostalnoj Republici Hrvatskoj do trenutka kad je hrvatski „trajni“ novac – hrvatska kuna postala zakonsko sredstvo plaćanja na njezinom cjelokupnom teritoriju.

² Prva tri apoena, 1, 5 i 10 HRD-a, tiskana su u Hrvatskoj, tiskara Zrinski, Čakovec; apoen 25 HRD tiskan je u Finskoj, tiskara Setec Oy; svi ostali apoeni novčanica 100, 500, 1000, 2000, 5000, 10000, 50000 i 1000000 HRD-a tiskani su u Švedskoj, tiskara AB Tumba Bruk.

Emisija kovinskog novca, koja je bila predviđena pravnim aktima, nije realizirana³. Postoje samo idejna rješenja (skice) za kovinski novac koje je izradio prof. Damir Mataušić, akademski kipar, i to za apoen 1 hrvatski dinar, apoen 5 hrvatskih dinara - dvije varijante, i apoen 10 hrvatskih dinara - dvije varijante (Matić, 2000: 117-127).

Hrvatski dinar ostao je zakonsko sredstvo plaćanja do 30. svibnja 1994.

Hrvatska kruna i njezin stoti dio banica

Gotovo istovremeno s uvođenjem privremene novčane jedinice započele su pripreme za uvođenje „trajne“ novčane jedinice Republike Hrvatske.

Pravno je regulirana novčana jedinica Republike Hrvatske te je proklamirana kao zakonsko sredstvo plaćanja. Uredbom o Narodnoj banci Hrvatske (NN, 71/91.) određeno je da je „novčana jedinica Republike Hrvatske (je) hrvatska kruna, koja se dijeli na sto banica (čl. 34.). „Novčanice i kovani novac koji glase na hrvatsku krunu zakonsko su sredstvo plaćanja na području Republike Hrvatske“ (čl. 36.).

Ujedno se pristupilo i ostalim pripremanjima za izradu hrvatskog novca (papirnog i kovinskog). Raspisan je pozivni natječaj za likovno rješenje papirnog novca (sedam umjetnika) te su odabrana dva najbolja rješenja – profesora Miroslava Šuteja i slikara i grafičkog oblikovatelja Borisa Ljubičića.

Rezultat tih aktivnosti bilo je izdavanje probnih otisaka hrvatske krune autora profesora Šuteja (osam apoena) u dvije inačice (<http://www.kunalipa.com/katalog/povijest/hrvatska-kruna-1.php>).

Skice za kovinski novac – hrvatsku krunu izradio je samo prof. Damir Mataušić, akademski kipar, i to za tri apoena - 1, 5 i 10 kruna (Matić, 2000:117-127).

³ Neslužbeno je izdan apoen 500 hrvatskih dinara u zlatu s motivima Sinjske alke 1991. godine. Autor idejnog rješenja i graver bio je akademski kipar Stipe Sikirica (1933.). Taj kovinski novac izrađen je u zlatu finoće 999/1000, ima masu 6,98 grama, promjer 23 mm, debljinu 2 mm, u količini 1000 (?) komada, nazupčana oboda, otkovano po standardima germanskoga kovanja. Avers toga prigodnoga kovinskog novca identičan je izgledu aversa kovanica izdanih u Jugoslaviji istim povodom. Promjene na aversu jedino se odnose: na grb i zastavu (sada se nalazi hrvatski grb i zastava), ime države izdavalatelja (sada Republika Hrvatska), naziv novčane jedinice pisano kao skraćunica (HD) i nominalnu vrijednost (500). Revers toga apoena identičan je reversu apoena 20000 dinara (Krause Publications KM#125), osim godine izdanja (1991.), te ima oznaku finoće kovine (brojka 999) i oznaku kovnice (ZC - Zlatarna Celje), utisnuto u kalup. Apoen je izrađen u kovnici Zlatarna Celje, Slovenija. Sukladno standardima u toj kovnici izrađeni su i pokusni otkovi toga apoena u mjedi (bakar 63%, cink 37%) u ukupno pet primjeraka. Svi pokusni otkovi imaju iste tehničke karakteristike: promjer 24,5 mm, nazupčan obod i oznaku kovnice (ZC); te su sigle omeđene okvirom koji prati oblik slova. Pokusni otkovi kovani su po pravilima medaljerskog (germanskog) kova. Najlakši primjerak ima masu 5,66 grama i debljinu 2 mm. Na tome primjerku mehanički je (naknadno na otkovu) odstranjena brojka 999. Dva primjerka imaju identičnu masu: 7,48 grama, i debljinu: 2,5 mm. Jedan primjerak ima masu 7,5 grama i debljinu 2 mm, a jedan primjerak ima masu 7,5 grama i debljinu 2,5 mm. Oznaku finoće (999) imaju svi primjerci, osim najlakšega (Matić, 2014). U svih primjeraka postoji dijelom nejednako uzdignuti dio uz rub kovanice - brid (srh). Razlike u promjeru apoena otkovanih u zlatu i probnih primjeraka te u njihovoj debljini rezultat su podešavanja kovnoga alata tijekom izrade pojedinačnih primjeraka. Razlog odabira mjedi (MS 63) za probne otkove jest u svojstvima te slitine (podatnost za kovanje, relativna postojanost na koroziju) te činjenica da postoji slična zahtjevnost u kovanju te slitine i zlata (slika br. 1. i 2.).

Hrvatska kuna i njezin stoti dio lipa

Zakonom o izmjenama Zakona o Narodnoj banci Hrvatske (NN, 79/93.) izmijenjen je naziv hrvatske novčane jedinice u kuna (skraćena oznaka u internacionalnom prometu HRK, odnosno kn u tuzemnom prometu) i njezin stoti dio lipa (lp skraćena oznaka samo u tuzemnom prometu).

Dana 30. svibnja 1994. kuna i njezin stoti dio lipa postaju zakonsko sredstvo plaćanja u Republici Hrvatskoj (Odluka o prestanku važenja Odluke o uvođenju hrvatskog dinara kao sredstva plaćanja na teritoriju Republike Hrvatske, te o načinu i vremenu preračunavanja iznosa izraženih u hrvatskim dinarima u kune i lipe, NN, 37/94. I).

Apoenski niz novčanica kuna čini osam apoena (5, 10, 20, 50, 100, 200, 500 i 1000 kuna) s datumom izdanja 31. listopada 1993.⁴

Autori idejnog i likovnog rješenja novčanica kuna jesu prof. Miroslav Šutej i Šimun Šutej te prof. dr. Vilko Žiljak.

Sukladno Odluci Komisije za pripremu prijedloga koncepcije monetarnog sustava i izradu novčanica Republike Hrvatske 25. veljače 1993. raspisan je i pozivni natječaj (sedam umjetnika) za idejno likovno rješenje za hrvatski kovinski novac. Izabrano je rješenje prof. Kuzme Kovačića, akademskoga kipara (Žiljak, 1994; Matić, 2000; Matić, 2004; Matić, 2012; Bilić, Mirmik, Nađ, 2013; Bilić, 2014).

Osnivanjem kovnice novca – Hrvatskog novčarskog zavoda (HNZ) 1993. godine stvoreni su uvjeti da se kovinski novac izrađuje u Hrvatskoj.

Apoenski niz optjecajnoga kovinskog novca čini devet apoena, i to 1, 2, 5, 10, 20 i 50 lipa, 1, 2, i 5 kuna s označenom godinom 1993. Ti su apoeni otkovani u Hrvatskom novčarskom zavodu u Zagrebu (Brozović, 1994). Nakon prvog izdanja svi apoeni izdaju se svake godine za potrebe novčanog prometa, osim apoena 1 i 2 lipe koji se prestaju emitirati 2008. godine (zaključno) te se izdaju samo za potrebe popunjavanja kovničkih setova⁵.

Hrvatski optjecajni kovinski novac ima jedinstveni pristup uređenju svoga reversa⁶ jer na izdanjima neparnih godina ima natpis (tekst) na hrvatskome jeziku, a na izdanjima parnih godina natpis je na latinskome jeziku. Prva dva apoena (1 i 2 lipe) izrađena su od istoga materijala, zagasito su srebrenaste boje i imaju najmanju masu, sljedeća četiri apoena (5, 10, 20 i 50 lipa) izrađena su na isti način (platiranjem željezne jezgre) ali razlikuju se bojom – dva apoena sjajno su srebrenaste boje, dva su apoena zlatno žute boje, a tri najveća apoena (1, 2 i 5 kuna) izrađena su od alpake „novoga srebra“, (Krasnov, 1993; Brozović, 1994; Krasnov, 1995; Srb, Matić, 1999; Višćević, 2004; Matić, 2012).

⁴ Potrebe novčanog prometa, nužnost povlačenja pojedinih apoena zbog njihove nepodesnosti za novčani promet, potrebe zaštite papirnog novca od krivotvorenja i falsificiranja te izdavanje dva apoena prigodnih optjecajnih novčanica razlozi su puštanja u optjecaj pojedinih apoena papirnog novca nakon prve emisije. Sveukupno je bilo sedam emisija novčanica; prva emisija novčanica (osam apoena), druga emisija novčanica (jedan apoen), treća emisija novčanica (tri apoena), peta emisija novčanica (jedan apoen), šesta emisija novčanica (dva apoena) i sedma emisija emisija (jedan apoen) tiskane su u tiskari Giesecke & Devrient (G&D), Njemačka; a četvrta emisija novčanica (tri apoena) i šesta emisija novčanica (dva apoena) tiskane su u tiskari Die Oesterreichische Banknoten- und Sicherheitsdruckerei (OEBS), Austrija.

⁵ Novac koji se nalazi u kovničkim setovima izrađen je u višoj tehnici izrade (visoki kovnički sjaj) u odnosu na optjecajni kovinski novac (kovnički sjaj).

⁶ U svijetu su najčešće natpisi na novcu na nacionalnom jeziku, rjeđe su to kombinacije nacionalnog i latinskoga jezika (što najčešće znatno opterećuje izgled novca i smanjuje prepoznatljivost motiva).

Novac na okupiranim dijelovima Hrvatske

Novčane jedinice na okupiranim područjima Hrvatske koje su bile zakonsko sredstvo plaćanja jesu „krajinski dinar“ i jugoslavenski dinar (YUD). Osim toga planirano je uvođenje novčane jedinice za koju nije bilo određeno ime.

„Krajinski dinar“

Tzv. Republika Srpska Krajina (paradržava nastala na okupiranom području Republike Hrvatske) izdavala je vlastiti novac od 18. svibnja 1992. do 17. veljače 1994. - tzv. krajinski dinar (samo papirni novac), i to novčanice prve serije 1992. godine (6 apoena) - emitent novčanica Ministarstvo financija. Druga serija toga novca izdana je 1993. godine (13 apoena), treća serija izdana je iste godine (10 apoena) a četvrta serija izdana je 1994. godine (5 apoena). Posljednje tri serije novčanica nose oznaku emitenta - Narodna banka Republike Srpske Krajine⁷. Centralna banka tzv. Republike Srpske Krajine nije izdavala kovinski novac (Pukanić, Krasnov, 1998; Matić, 2016).

Jugoslavenski dinar (YUD)⁸ kao zakonsko sredstvo plaćanja na okupiranim područjima Republike Hrvatske

Hiperinflacija i ekonomski slom tzv. Republike Srpske Krajine doveli su do napuštanja vlastitog novca. Formalno u siječnju 1994. svi okupirani dijelovi Hrvatske postali su dio jedinstvenog monetarnog sustava koje čine Savezna Republika Jugoslavija, tzv. Republika Srpska Krajina i tzv. Republika Srpska (dio Bosne i Hercegovine).

U skladu s tim na okupiranom dijelu Hrvatske pušten je u optjecaj, kao zakonsko sredstvo plaćanja, jugoslavenski dinar 17. veljače 1994. i ostao je zakonsko sredstvo plaćanja do 15. rujna 1997. na području istočne Slavonije, Baranje i zapadnog Srijema⁹.

U optjecaj su puštene novčanice s nadnevkom 3. ožujka 1994. (tri apoena - 5, 10 i 20 YUD) te naknadno apoen papirnog novca nominalne vrijednosti 50 dinara, izdanje lipanj 1996. i apoen nominalne vrijednosti 100 dinara, izdanje listopad 1996. U optjecaj je pušteno i pet apoena kovinskog novca (1, 5, 10, 50 para i 1 dinar, izdanje 1994.). Kasnije se na tome teritoriju u optjecaju nalaze i emisije kovinskog novca, izdanje 1995. (5, 10, 50 para i 1 dinar), 1996. godine (5, 10, 50 para i 1 dinar) te 1997. godine (10, 50 para), (Matić, 2016).

Valuta tzv. Srpske Krajine

Hrvatsku blisku monetarnu prošlost obilježio je i pokušaj uvođenja vlastite novčane jedinice¹⁰ od okupacijske vlasti na okupiranom teritoriju Republike Hrvatske (tzv. Srpska Krajina). U procesu okončanja rata i uspostave teritorijalnog integriteta Repu-

⁷ Centralna banka „Republike Srpske Krajine“ osnovana je 18. svibnja 1992.

⁸ Novčana jedinica Savezne Republike Jugoslavije.

⁹ Područja Hrvatske oslobođena akcijom Bljesak (1.-4. 5. 1995. godine) - zapadna Slavonija - i akcijom Oluja (4.-7. 8. 1995. godine) - sjeverna Dalmacija, Lika, Kordun, Banija - nakon oslobođenja integrirana su u novčani sustav Republike Hrvatske.

¹⁰ Naziv novčane jedinice nije bio odabran.

blike Hrvatske, između ostalih pokušaja i raznih inicijativa, u siječnju 1995. kontakt-na skupina (Europska unija, Sjedinjene Američke Države i Rusija) donosi prijedlog mirovnog sporazuma (Plan Z 4) kojim bi se unutar Hrvatske tzv. Srpskoj Krajini (bez Istočne Slavonije, Baranje i zapadnog Srijema) osigurao poseban status sa svim prerogativima državnosti, uključujući i izdavanje vlastitog novca. Određena je i novčana jedinica kao zakonsko sredstvo plaćanja (bez naziva), njezin paritet i izdavatelj, kao i paritet te novčane jedinice i novčane jedinice koja je zakonsko sredstvo plaćanja u Republici Hrvatskoj (ne navodeći njezin naziv). Sukladno Planu Z4 (čl. II. 3) određeno je:

1. *Centralna banka Hrvatske će izdati specijalni novac (novčanice i metalne novčiće) za Krajinu, čija će vrednost biti jednaka valuti koju izdaje za ostatak Republike Hrvatske, a čiji će naziv i oblik utvrditi Vlada Krajine.*

2. *Od banaka i drugih finansijskih institucija širom Republike Hrvatske biće zah-tevano da primaju oba oblika valuta koje izdaje Centralna banka Hrvatske. Zakonito platežno sredstvo u okviru Krajine biće novac izdat za Krajinu, a za plaćanja u okviru drugih delova Hrvatske biće druga valuta koju izdaje Centralna banka. Pojedinci će, saglasno ugovornim i drugim potrebama, biti slobodni da upotrebljavaju bilo koji ili oba oblika takvih valuta. (<http://www.kunalipa.com/katalog/rsk-dinar/kraj.phpwww>).*

Hrvatske emisije optjecajnoga kovinskog novca u kontekstu emisijske djelatnosti nekih država¹¹

Analizirane su emisijske politike triju država, i to Austrije, zemlje s dugom emisijskom tradicijom i u segmentu kovinskog optjecajnog novca, a s kojom je Hrvatska u zajedničkoj državi jedno vrijeme imala i zajednički novac, zatim Mađarske, koja ima dugu emisijsku politiku, a s kojom je Hrvatska u određenom razdoblju svoje povijesti također imala zajednički novac, ali ta je država imala drukčije političko i ekonomsko uređenje nego Austrija¹². Slovenija je izabrana zato što je kao i Hrvatska postala suverena država u isto vrijeme. Komparativna analiza emisijskih politika navedenih država provedena je za razdoblje od uvođenja kune i lipa (1994. godine) kao zakonskog sredstva plaćanja u Hrvatskoj do trenutka kad je ta novčana jedinica postala zakonsko sredstvo plaćanja na cjelokupnom teritoriju Republike Hrvatske (1997. godine)¹³.

Hrvatska

Prvi apoenski niz hrvatskog optjecajnog kovinskog novca kuna (kn) i lipa (lp) činilo je devet apoena (1, 2, 5, 10, 20, 50 lipa, 1, 2, 5 kuna) te je ostao neizmijenjen tijekom razdoblja koje se analizira¹⁴, a svi apoeni izrađivali su se svake godine prema potrebama

¹¹ Za analizu kao reprezentant gotovinskog novca uzet je kovinski novac, i to samo optjecajni novac zato što je taj novčani oblik, prema poimanju nekih teoretičara, jedini „pravi“ novac jer ima realnu (supstančnu) i nominalnu vrijednost.

¹² U razdoblju u kojem se uspoređuju emisijske politike u segmentu optjecajnog kovinskog novca.

¹³ Presedan je činjenica da je hrvatska novčana jedinica - kuna postala zakonsko sredstvo plaćanja na dijelu hrvatskoga državnoga teritorija koji u tome trenutku nije bio dio ustavnopravnog poretka Republike Hrvatske (istočna Slavonija, Baranja i zapadni Srijem) nego je bio pod međunarodnim protektoratom.

¹⁴ Jedino su se nakon petnaest godina emitiranja dva najmanja apoena prestala izdavati za potrebe novčanog prometa, ali ti apoeni nisu ukinuti kao sredstvo plaćanja.

novčanog prometa. Materijali izrade jesu aluminijska slitina (1, 2 lipe), platirano željezo (5, 10, 20, 50 lipa) i slitina bakra nikla i cinka (1, 2, 5 kuna). Autor idejnih rješenja svih emitiranih apoena akademski je kipar Kuzma Kovačić.

Slovenija

Apoenski niz optjecajnoga kovinskog novca Slovenije tolara (SIT) i njegova stotoga dijela – stotine - ima četiri apoena¹⁵ u početku promatranog razdoblja (50 stotina, 1, 2, 5 tolara), ali Slovenija je uvela novi apoen (10 SIT) 2000. godine, odnosno dva veća apoena (20 i 50 SIT) 2003. godine. Slovenija je napustila izdavanje najmanjeg apoena (50 stotina) 1996. godine. Na taj način apoenski se niz sastoji od šest apoena. Slovenija sve apoene izdaje diskontinuirano sukladno potrebama novčanog prometa, osim apoena 5 tolara, 20 tolara i 50 tolara. Promjene u apoenskom nizu slovenskoga optjecajnoga kovinskog novca odvijale su se u oba pravca: napustio se najmanji apoen¹⁶ te su se uveli veći apoeni (tri apoena).

Materijali izrade toga kovinskoga novca (od najnižeg do najvišeg apoena) jesu aluminij (jedan apoen), slitina bakra, nikla i cinka (tri apoena) te slitina bakra i nikla (tri apoena).

Autori slovenskog optjecajnog kovinskoga novca jesu grafički dizajneri Miljenko Licul i Zvone Kosovelj, a modelirao ga je kipar Janez Boljka.

Austrija

U analiziranom razdoblju u Austriji apoenski niz optjecajnog kovinskog novca šilinga i njegova stotog dijela – groša, sastojao se od pet apoena (10 i 50 groša te 1, 5 i 10 šilinga). Budući da se Austrija pripremala za uvođenje eura (2002. godine) ti apoeni kovani su za potrebe novčanog prometa zaključno sa 1998. Godinom, osim apoena 50 groša koji je za te namjene kovan zaključno 1997. godine.

Do 1994. godine Austrija je prestala izdavati dva najmanja apoena (2 i 5 groša).

Najmanji apoen izrađivao se iz aluminija (10 groša), iz slitine bakra, nikla i aluminija izrađivala su se dva apoena (50 groša i 1 šiling), a iz slitine bakra i nikla (5 šilinga) te iz slitine bakra i nikla platinirana niklom izrađivao se jedan apoen (10 šilinga).

Kovine odnosno slitine iz kojih je izrađivan taj novac iznimno su kvalitetne i postoje.

Austrijski optjecajni kovinski novac kreirali su razni umjetnici¹⁷, najčešće je jedan autor dizajnirao ili avers ili revers pojedinog apoena, a samo za jedan apoen jedna je osoba autor i aversa i reversa.

Mađarska

Promjene političkog i gospodarskog sustava u Mađarskoj odražavaju se i na segmentu emisijske politike optjecajnoga kovinskog novca. Mađarski optjecajni kovinski

¹⁵ Prvi apoenski niz slovenskoga kovinskog novca imao je šest apoena.

¹⁶ Ranije i dva najmanja apoena.

¹⁷ Ferdinand Welz, Kurt Bodlak, Hans Köttenstorfer, Edwin Griener.

novac – forinta (Ft) i njezin stoti dio - filir za razdoblje obuhvaćeno ovom analizom znatno je izmijenjen u odnosu na prethodno razdoblje glede apoenske strukture, dizajna te upotrebljenih kovina/slitina za njegovu izradu. Mađarska ima najveći apoenski niz optjecajnog kovinskog novca u analiziranim državama – deset apoena u dijelu promatranog razdoblja. Njezine emisije optjecajnoga kovinskog novca prilagođene su novčanom prometu tako da se dva najmanja apoena (10 i 20 filira) prestaju izdavati u zadnjoj godini promatranog razdoblja, svi ostali apoeni (50 filira, 1, 2, 5, 10, 50 forinti) izdaju se kontinuirano svake godine za novčani optjecaj, a dva apoena (20 i 100 forinti) prestaju se izdavati za novčani optjecaj¹⁸ u zadnjoj godini toga razdoblja; apoen 100 forinti od 1996. godine mijenja izgled, materijal izrade i ima drukčija svojstva u odnosu na apoen koji mu je prethodio. Najveći apoen (200 forinti) izrađuje se za novčani optjecaj diskontinuirano - prve dvije godine promatranog razdoblja¹⁹.

Najmanja tri apoena izrađuju se iz aluminijske, iduća tri apoena izrađuju se od slitine bakra i nikla, a slitina bakra, nikla i cinka materijal je iz kojega su izrađena četiri apoena, jedan apoen mijenja materijal izrade - kasnije se koristi platinirano željezo. Najveći apoen izrađuje se iz srebra, što je presedan u tome trenutku u segmentu optjecajnog kovinskoga novca.

Ukupno su četiri autora kreirala mađarski optjecajni kovinski novac²⁰ u promatranom razdoblju, ali tri su autora kreirala samostalno tri apoena, a sedam apoena kreirala su po dva autora.

Za potpunije sagledavanje stanja i monetarnih rješenja u segmentu optjecajnoga kovinskoga novca dijelom može poslužiti usporedba vrijednosti promatranih valuta iskazanih u kunskoj vrijednosti osnovne hrvatske novčane jedinice, zatim usporedba tehničkih parametara analiziranih novčanih jedinica, usporedba količina izdanih osnovnih novčanih jedinica te usporedba prosječnog broja osnovnog apoena po glavi stanovnika u promatranim državama (tablica 1. i 2.).

Tablica 1. Usporedba vrijednosti osnovne novčane jedinice (u kovinskom obliku) u promatranim državama i osnovne hrvatske novčane jedinice iskazane u kunama (kunska vrijednost) na dan 16. rujna 2017. te usporedba osnovnih tehničkih parametara uspoređenih novčanih jedinica

Država	Va- luta	Jedi- nica	Vrijednost osnovne novčane jedinice u kn	Promjer u mm	Masa u g	Debljina u mm	Slitina	Obod
Austrija	ATS	1	0,50	22,5	4,2	/	91,5 Cu, 8,5 Al	Gladak
Mađarska	HUF	1	0,03	16,3	2,05	1,1	75% Cu, 4% Ni, 21% Zn	Gladak
Slovenija	SIT	1	0,07	22,0	4,5	1,7	78% Cu, 20% Zn, 2%Ni	Nazupčan
Hrvatska	HRK	1	/	22,5	5,0	1,7	65% Cu, Ni 23,2, Zn 11,8	Nazupčan

Izvor: <https://www.zaba.hr>, <https://www.muenzeoesterreich.at>, <https://www.forintportal.hu>, <http://www.bsi.si>, NN 37/1994.

¹⁸ Ti apoeni nalaze se isključivo u kovničkim setovima, ali u višoj kvaliteti izrade i u ograničenoj količini.

¹⁹ Godine 1997. taj apoen izrađuje se samo za kovničke setove u višoj kvaliteti izrade i u ograničenoj količini.

²⁰ Reményi József (50 filira), Kósa István i Bartos István (1, 2, 5, 10, 20, 50, 100 Ft), Kósa István (100 Ft novi dizajn), Bognár György (200 Ft).

Tablica 2. Količine izdanih osnovnih novčanih jedinica u promatranim državama (u kovinskom obliku) 1997. godine i prosječan broj osnovnog apoena po glavi stanovnika u analiziranim državama

Država	Količina izdanog osnovnog apoena u kom. 1997. godine	Broj stanovnika 1997. godine	Prosječan broj osnovnog apoena po glavi stanovnika
Austrija	70.000.000	7.964.966	8,78
Mađarska	75.007.000	10.301.247	7,28
Slovenija	8.000.000	1.986.989	4,02
Hrvatska	6.205.000	4.533.028	1,36

Izvor: <https://www.muenzeoesterreich.at>, <http://www.bsi.si>, <https://www.forintportal.hu>, <http://www.hnb.hr/statistika/statisticki-podaci/gotov-novac>, <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database>

Austrijska osnovna novčana jedinica u kovinskom obliku ima najveću vrijednost od uspoređivanih novčanih jedinica, ali upola manju vrijednost od hrvatske novčane jedinice iste nominalne vrijednosti. Mađarska i slovenska novčana jedinica imaju neznatnu vrijednost izraženu u osnovnoj hrvatskoj novčanoj jedinici. Uzimajući u obzir njihovu masu i sastav slitine može se zaključiti da te dvije države ne mogu ostvarivati emisijsku dobit u proizvodnji tih osnovnih apoena, pogotovo to ne može Slovenija jer njezina novčana jedinica ima relativno veliku masu.

Promjeri promatranih apoena u navedenim državama neznatno su različiti²¹, osim mađarskih apoena koji imaju manji promjer. Manje razlike postoje u masama uspoređivanih apoena, a Mađarska osnovna novčana jedinica ima najmanju masu.

Austrijska osnovna novčana jedinica izrađena je iz postojane i vrlo kvalitetne slitine, a apoeni ostalih država imaju sastav slitine donekle sličan i ujedno vrlo često rabljen u analiziranom trenutku, ali manje kvalitetan u odnosu na Austriju.

Prosječan broj osnovnoga apoena u analiziranim državama po glavi stanovnika razlikuje se, a tomu je vjerojatno razlog njihova kupovna snaga.

U obzir bi svakako trebalo, zbog potpunijeg upoznavanja te problematike, uzeti i kupovnu snagu (unutrašnju vrijednost) nacionalnoga novca da bi se mogli donositi kvalitetniji sudovi. Ujedno, na ovo može utjecati i veličina apoenskoga niza optjecajnoga kovinskoga novca pojedine države, dijelom i struktura apoena papirnoga novca u apoenskom nizu te odnos korisnika prema kovinskome novcu, a napose prema osnovnom apoenu, svojstvima gotovinskoga prometa te prema drugim čimbenicima.

Zaključak

Vrlo je malo država koje imaju tako raznoliku i specifičnu suvremenu monetarnu povijest kao Hrvatska, pogotovo s obzirom na svoju veličinu i kratkoću vremena u kojemu su se te aktivnosti odvijale. Od prosinca 1991. do rujna 1997. na teritoriju Hrvatske postojala su četiri novčana sustava: hrvatski dinar – zakonsko sredstvo plaćanja od 23. prosinca 1991. do 30. svibnja 1994., hrvatska kuna i njezin stoti dio lipa – zakonsko sredstvo plaćanja od 30. svibnja 1994., te novac na okupiranim dijelovima Hrvatske

²¹ No još uvijek značajni da se ne bi razvila zlouporaba tih apoena zbog različite kupovne snage pojedinoga apoena jedne države u drugim državama (razni automati).

„krajinski dinar“ zakonsko sredstvo plaćanja od 18. 5. 1992. do 17. 2. 1994., i jugoslavenski dinar zakonsko sredstvo plaćanja od 17. 2. 1994. do 15. 9. 1997. U navedenom razdoblju planirana su, ali nisu realizirana i dva novčana sustava - u suverenoj Republici Hrvatskoj hrvatska kruna i njezin stoti dio banica te na okupiranim područjima Republike Hrvatske valuta tzv. Srpske Krajine bez odabranoga imena.

Takve složene okolnosti utjecale su i na monetarna rješenja u segmentu recentnoga hrvatskog optjecajnog kovinskog novca. Zbog zahtjevnosti i složenosti uvođenja nove novčane jedinice u gotovinskom obliku potrebno je razmotriti niz čimbenika.

Iz usporedbe hrvatske emisijske djelatnosti s emisijskim djelatnostima u odabranim državama s kojima je Hrvatska u određenim razdobljima imala zajedničku monetarnu povijest može se zaključiti da u tome postoje određene sličnosti te niz razlika. Hrvatsku emisijsku politiku u segmentu optjecajnoga kovinskoga novca potrebno je promatrati i u kontekstu monetarnih politika u nacionalnim državama pa i u novčanim unijama s nadnacionalnim novcem te u sklopu globalizacijskih procesa.

Kao rezultat globalizacije i promjena u financijskom sustavu razvijaju se drukčija promišljanja optjecajnog kovinskog novca. Njegova primarna namjena - novčani optjecaj i činjenica da još uvijek postoji velika potražnja za tim novčanim oblikom, koja može biti i dodatno osnažena drugim neekonomskim razlozima (kao što je nepažljivo rukovanje ovim novcem, njegovim izdvajanjem iz novčanog optjecaja i njegovom svojevrsnom teaurizacijom), dovode do poduzimanja aktivnosti monetarnih vlasti kojima olakšavaju upravljanje tim procesima.

S druge strane, optjecajni kovinski novac i dalje je prisutan u novčanom prometu pa se njegove izdane količine za te potrebe ne smanjuju ni u nacionalnom, ni u nadnacionalnom novcu. Razlog tomu sigurno je u činjenici da postoji mala financijska uključenost u financijski sustav još uvijek velikoga broja ljudi. Kao rezultat tih okolnosti mnoge države pristupaju procesima gospodarenja tim novčanim oblikom. Tako te aktivnosti postaju dio monetarne politike većeg broja država te monetarnih unija. Prvenstveno to čine zaokruživanjem na veće apoene i istovremeno prestaju izdavati manje apoene za novčani promet (Mađarska, Austrija, Slovenija) ili prestaju izdavati pojedine apoene za novčani promet, ali ih ipak formalno ne izostavljaju iz apoenskog niza (Hrvatska), tj. ne smanjuju apoenski niz. Vrlo je prisutna upotreba jeftinijih kovina (željeza ili čelika), koje se platiraju postojanijim kovinama ili njihovim slitinama, pri tomu izdavatelji zadržavaju izgled novca (prvenstveno boju) kakvu su imali isti apoeni izrađeni od skupljih (pa stoga redovito kvalitetnijih i postojanijih kovina odnosno njihovih slitina) koji su prethodili tim emisijama, ostavljajući dojam da se ništa nije promijenilo u sastavu novca. Prilagođavanje mase i promjera toga novca također je često.

Optjecajni kovinski novac kao novčani oblik postaje i predmet teorijskih razmatranja glede njegove potrebe i utilitarnosti, prvenstveno stoga što se masovno pojavljuju i drugi načini na koji se obavljaju plaćanja malih iznosa i velike frekvencije. Stoga se pojavljuju zagovornici napuštanja toga novčanog oblika u bliskoj prošlosti pa i danas. No unatoč takvim okolnostima taj novčani oblik i dalje je prisutan, ali pojavljuju se razlike u njegovoj preferenciji u pojedinim državama.

Danas se svakako ne smije zanemariti značenje optjecajnoga kovinskoga novca kao svojevrsnog nacionalnog proizvoda, pogotovo zbog globalizacije, internacionalizacije

i integrativnih procesa u kojima se postupno smanjuje ponuda nacionalnih proizvoda. Često je optjecajni kovinski novac (uz papirni novac) izraziti nacionalni proizvod, prisutan i na globalnom tržištu. On sublimira bitna obilježja suvereniteta, ali i sve ono što je bitno za njegova izdavatelja.

Literatura

- Bilić, T., Mirnik, I., Nađ, M.* (2013). Dva desetljeća hrvatske kune · Izložba natječajnih radova za idejno rješenje kovanog novca 1993. godine, Arheološki muzej u Zagrebu i Hrvatska narodna banka, Zagreb.
- Bilić, T.* (2014). Kovani novac Republike Hrvatske, *Ekonomika i ekohistorija*, X (10), str. 246 - 250.
- Brozović, D.* (1994). Kune i lipe: novac Republike Hrvatske, Narodna banka Hrvatske, Zagreb.
- Krasnov, G.* (1992). Novi hrvatski novac, *Numizmatičke vijesti*, br. 45., str. 5-6.
- Krasnov, G.* (1993). Novac Republike Hrvatske, *Numizmatičke vijesti*, br. 46., str. 93-123.
- Krasnov, G.* (1995). Kune i lipe, trajni novac Republike Hrvatske, *Numizmatičke vijesti*, br. 48., str. 78-125.
- Majce, J.* (2001). Slovenski denar, Banka Slovenije, Ljubljana.
- Matić, B.* (2000). Emisija suvremenog kovinskog novca, *Numizmatičke vijesti*, br. 53., str. 117-127.
- Matić, B.* (2004). Emisija suvremenog gotovinskog novca i nacionalna ekonomija, u Zborniku radova 4. međunarodnog numizmatičkog kongresa u Hrvatskoj, str. 911-923.
- Matić, B.* (2005). Croatian monetary strategy in the conditions of globalization, *GIS in Research & Practice*, Hrvatski Informatički Zbor - Gis Forum, str. 186-191.
- Matić, B.* (2006). Neke specifičnosti uspostave hrvatskog monetarnog suvereniteta u segmentu gotovog novca, *Numizmatičke vijesti*, br. 59., str. 210-214.
- Matić, B.* (2010). Hrvatska emisijska politika u segmentu kovinskog novca, *Numizmatičke vijesti*, br. 63., str. 129-144.
- Matić, B.* (2012). Hrvatski monetarni suverenitet – hrvatske kovnice i tiskare novca, *Ekonomski fakultet u Osijeku, Hrvatski novčarski zavod, Osijek-Zagreb*.
- Matić, B.* (2014). Gospodarenje recentnim kovinskim novcem, *Numizmatičke vijesti*, br. 67., str. 79-86.
- Matić, B.* (2015). Prilog povijesti stvaranja recentnog hrvatskoga kovinskog novca, *Numizmatičke vijesti*, br. 57., str. 138-145.
- Matić, B.* (2016). Monetarna ekonomija, *Ekonomski fakultet u Osijeku, Osijek*.
- Michael, T.* (2017). *Standard Catalog of World Coins, 2001-Date, 11th Edition*, Krause Publications.
- Pukanić, S., Krasnov, G.* (1998). Pobunjeni Srbi u Republici Hrvatskoj osnovali Krajinu i izdali svoje novčanice (1992-1994), *Numizmatičke vijesti*, br. 51., str. 67-78.
- Srb, V., Matić, B.* (1999). Kovani novac Republike Hrvatske, Agencija za komercijalnu djelatnost, Zagreb.
- Višćević, Z.* (2004). Kovani novac Republike Hrvatske, vlastita naklada, Rijeka.
- Žiljak, V.* (1994). Kuna, papirni novac Republike Hrvatske, Hrvatska narodna banka i FS, Zagreb.
- Uredba o Narodnoj banci Hrvatske (NN, 71/91.).
- Zakon o Hrvatskoj narodnoj banci (NN, 79/93.).

Odluka o uvođenju hrvatskog dinara kao sredstva plaćanja na teritoriju Republike Hrvatske (NN, 71/91.).

Odluka o prestanku važenja Odluke o uvođenju hrvatskog dinara kao sredstva plaćanja na teritoriju Republike Hrvatske, te o načinu i vremenu preračunavanja iznosa izraženih u hrvatskim dinarima u kune i lipe (NN, 37/94. I).

Odluka o apoenima i osnovnim obilježjima novčanica i kovanog novca kune i lipe (NN, 37/94.).

Odluka o izdavanju novčanica i kovanog novca koji glase na novčanu jedinicu Republike Hrvatske (NN, 37/94.).

Odluka o puštanju u optjecaj novčanica i kovanog novca kuna i lipa (NN, 37/94.).

Odluka o izmjeni Odluke o izdavanju novčanica i kovanog novca koji glase na novčanu jedinicu Republike Hrvatske (NN, 44/94.).

Odluka o izmjeni i dopuni Odluke o izdavanju novčanica i kovanog novca koji glase na novčanu jedinicu Republike Hrvatske (NN, 68/94.).

<http://www.kunalipa.com/katalog/povijest/hrvatska-kruna-1.php>), učitano 24. 5. 2017.

<http://www.kunalipa.com/katalog/rsk-dinar/kraj.phpwww>, učitano 24. 5. 2017.

<https://www.muenzeoesterreich.at>, učitano 7. 6. 2017.

<https://www.forintportal.hu>, učitano 7. 6. 2027.

<http://www.bsi.si/bankovci-in-kovanci/opis-kovancev.asp?MapaId=449>, učitano 7. 6. 2017.

<https://www.zaba.hr>, 24. 5. 2017.

<http://ec.europa.eu/eurostat/data/database>, učitano 24. 5. 2017.

<http://www.hnb.hr/statistika/statisticki-podaci/gotov-novac>, učitano 19. 5. 2017.

<http://dictionary.sensagent.com/Ferdinand%20Welz/de-de/>, učitano 1. 7. 2017.

<http://www.medalartists.com/bodlak-kurt.html>, učitano 1. 7. 2017.

<http://medienportal.univie.ac.at>, učitano 1. 7. 2017.

Oesterreichische Nationalbank Eurosystem (2008) Gesamtverzeichnis der schillingmünzen von 1947 bis 2001.